

HET HUIS AAN DE RIVIER

Daniela Raimondi

Het huis aan de rivier

Vertaald door Lies Lavrijsen

2021
AMSTERDAM

Op blz. 380-381 staat een stamboom van de familie Casadio.

Cargo is een imprint van Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam

Copyright © 2020 Daniela Raimondi

Published by special arrangement with Alferj e Prestia di Valentina Alferj e

Carmen Prestia in conjunction with 2 Seas Literary Agency

Copyright Nederlandse vertaling © 2021 Lies Lavrijsen

Oorspronkelijke titel *La casa sull'argine*

Oorspronkelijke uitgever Casa Editrice Nord, Milaan

Omslagontwerp bij Barbara

Omslagillustratie Signal Photos/Alamy/Imageselect

Vormgeving binnenwerk Peter Verwey, Heemstede

Druk- en bindwerk Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 031 3701 8

NUR 302

uitgeverijcargo.nl

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC®) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Voor Guido

PROLOOG

‘Int jaer onzes Heeren MCCCCXII. Op den 18den dach der hooy-
maent quam te Bologna een eedel man aen uyt Egipte, dewelcke
den name Andrea droech, ende hi quam met vrouwe, kindre ende
manne uyt sijn lant; altogader mogelijc wel hondert persooene.’

Uit de *Cronica gestorum ac factorum memorabilium civitatis
Bononie (ab urbe condita ad a. 1497)*, opgetekend door broeder
Hyeronimo de Bursellis (geciteerd door LUDOVICO ANTONIO
MURATORI in *Rerum Italicarum Scriptores*, Band XXIII, 1733)

‘Van dezelfde stof
zijn wij als dromen; en ons kleine leven
is door een slaap omringd.’

WILLIAM SHAKESPEARE,
De storm (vierde bedrijf, eerste toneel)

‘Het is de schuld van een zigeunerin dat onze familie zo is ontspoord.’ Dat zei mijn grootmoeder vaak, haar witte schort voorgebonden en haar mouwen opgestroopt tot haar ellebogen, terwijl ze voorbereidingen trof om pastadeeg te gaan maken. Vervolgens begon ze onze familiegeschiedenis te vertellen vanaf die gitaanse oermoeder, en ondertussen liet ze de eieren in de bloemvulkaan vallen. Een kleine polsbeweging en *krak*, daar ging een ei; nog zo’n beweging en *krak*, daar ging het tweede. Ze kneedde het deeg terwijl ze praatte, hilde en lachte. Ze geloofde rotsvast dat het huwelijk van een van onze voorvaderen met een zigeunerin ervoor had gezorgd dat de helft van onze familie een bleke huid en blauwe ogen had, terwijl de andere helft geboren werd met ravenzwart haar en donkere ogen.

Het waren niet zomaar kletspraatjes van een oude vrouw. De aankomst van de zigeuners in het dorpje Stellata, waar mijn familie vandaan komt, staat beschreven in een eeuwenoud document dat wordt bewaard in het historisch archief van de Biblioteca Ariostea in Ferrara.

De zigeunerkaravaan was in het dorp verschenen op een dag dat de regen met bakken uit de hemel viel. Het was november en het goot al weken aan één stuk. De velden gingen schuil onder een handbreedte water; daarna waren de paden verdwenen, de straten, de binnenplaatsen en uiteindelijk zelfs het marktplein. Om zich te verplaatsen namen de mensen hun toevlucht tot boten. Stellata was veranderd in een soort Venetië in het klein, maar

dan een armoedige versie, zonder paleizen en gondels en met bouwvallige huizen, vermolmde sloepen en het brakke water van de rivier.

De huifkarren waren knarsend de schipbrug over de Po af gehobbeld en hadden daarna de dijkweg genomen. Het water gutste neer en de poten van de trekdieren zakten weg in de blubber. De wielen blokkeerden, het hout kraakte, en uiteindelijk zaten de wagens muurvast in de modder. De mannen probeerden ze tot diep in de nacht los te krijgen, maar bij vijf huifwagens lukte dat niet, zodat de zigeuners in afwachting van beter weer hun kamp moesten opslaan in het dorp.

Toen het ophield met regenen, werden de wagens losgewrikt en de wielen vervangen, maar door een reeks gebeurtenissen zagen de vreemdelingen zich genoodzaakt hun vertrek telkens uit te stellen: eerst moesten ze de afloop van een zware bevalling afwachten, daarna kreeg iemand dysenterie, vervolgens ging er een paard dood. Toen de zigeuners eindelijk klaar waren om hun weg te vervolgen, nam een van de strengste winters van de eeuw het dorp in een ijzige greep. Doorreizen leek iedereen een krankzinnig idee.

Om de verveling van de lange wintermaanden te verdrijven ging een van de zigeuners aan de slag als hoefsmid, anderen begonnen rieten manden, teugels, zeven en tamboerijnen te verkopen op de markt, weer anderen maakten muziek op doopfeesten en bruiloften. De lente kwam en ging; in de zomer brak de tyfus uit en moest het dorp in quarantaine. Naarmate de seizoenen verstreken sloop de dagelijkse sleur onvermijdelijk het leven van de zigeuners binnen.

Bijna zonder dat de dorpingen van Stellata het doorhadden, ging hun afkeer van de nieuwkomers over in vertrouwdheid. Oude mensen stierven, kinderen werden geboren en jongelui werden verliefd zonder al te veel op de verschillen te letten. Feit is dat slechts enkele generaties later een derde van de inwoners van Stellata zigeunerbloed in zijn aderen had.

En hier verschijnt mijn betovergrootvader Giacomo Casadio ten tonele. In Stellata stond hij bekend als een eenling met een zwaarmoedig karakter. De natuur had hem echter gezegend met een levendige verbeelding, en van jongs af aan gaf hij blijk van visionaire bevlogenheid. Hij droomde ervan om schepen te bouwen, maar niet de eenvoudige schuiten die je alle dagen voorbij zag komen op de Po. Hij fantaseerde over vaartuigen met een ruim waarin niet alleen graan, hout, hennep en kleinvee konden worden verscheept, maar ook koeien en paarden. Kort samengevat: Giacomo Casadio had een schip voor ogen dat veel weg had van de Ark van Noach.

Dat idee had hij als kleine jongen gekregen, in de pastorie. Al bladerend in een bijbel was hij op een plaatje gestuit van de ark die op het punt stond uit te varen. Het was een prachtig schip, met een bolle buik, raampjes waar koppen van leeuwen en giraffen door staken, en daaronder rijen eenden, hanen en kippen, en natuurlijk koppeltjes geiten, dromedarissen, schapen en ezels. Een schip dat de zondvloed kon trotseren en alle levende wezens op aarde zou redden! Dat Bijbelse beeld had het zaadje van zijn obsessie geplant. Toen hij wat ouder was, begon Giacomo arken te bouwen op het erf achter zijn huis. Hij had er goed over nagedacht: de rivier was altijd al de snelste manier geweest om mensen, karren en dieren te vervoeren. En dan waren er nog de vissers, de kikkervangers, de zanddelvers... Stellata, waar de Po breed en diep was, kon een grote rivierhaven worden.

Het kostte hem drie jaar om zijn project te voltooien. Toen de ark klaar was, wachtte Giacomo tot 4 december – de naamdag van de heilige Barbara, de beschermvrouwe van de schippers – om hem te water te laten.

Die ochtend gonsde Stellata van de opwinding. Het hele dorp was uitgelopen om het schouwspel vanaf de dijk gade te slaan. Even later arriveerde ook de pastoor met het kruisbeeld, de misdienaars en het wijwater. Het schip werd naar de rivier gereden op een enorme kar waar twaalf ossen voor waren gespannen.

Zodra ze de modderige waterkant bereikt hadden, begonnen de sterkste mannen aan de ark sleuren, waarbij ze de boomstammen waar hij op rustte een voor een verlegden, en lieten hem zo van de kar glijden, en dan verder over de oever. Er klonken verbaasde en bemoedigende kreten, er waren glijpartijen en momenten van gespannen verwachting, maar uiteindelijk dreef de ark op de Po. Uit de menigte steeg daverend gejuich en applaus op.

Met zijn kenmerkende grote, slungelige passen en een triomfantelijke blik ging Giacomo aan boord. Zijn blauwe ogen straalden toen hij de mensenmassa op de oever groette en hij stak zijn borst vooruit van trots. In zijn hele leven had hij zich nog nooit zo gelukkig gevoeld.

Helaas kwam de ark niet ver: binnen een uur zonk hij als een baksteen.

Giacomo zakte weg in een toestand van doffe verslagenheid die de hele winter aanhield. Zijn familie maakte zich zulke grote zorgen dat zijn vader uiteindelijk voorstelde om het nog een keer te proberen. *'Je hèt 'n hiel best verstaând. Veulgende kier hoalt die boat van je grif de zeê!'* zei hij vol overtuiging.

Dankzij die aansporing overwon Giacomo zijn mismoedigheid en begon hij aan een tweede ark, maar die verging het niet beter dan de eerste. Hij zou er uiteindelijk een half dozijn bouwen, en allemaal zonken ze. Toegegeven, sommige bleven een paar dagen drijven. Met de zesde haalde Giacomo zelfs het stadje Comacchio en de Po-delta, maar net toen hij dacht dat zijn onderneming geslaagd was, begon het schip water te maken en een paar uur later lag het op de rivierbodem. Het water was ondiep op die plek, en naar verluidt konden palingvissers de grote mast nog generaties lang boven het water uit zien steken.

Tussen de mislukkingen door was Giacomo maanden achterelkaar zo volkomen uitgeput dat hij niet eens in staat was op het veld te gaan werken. Tot er opeens weer een periode van euforie aanbrak en zijn obsessie om een ark te bouwen weer de kop opstak. Op een gegeven moment werd het zelfs zijn vader te veel.

‘Nou is ’t genuug! Je hèt d’r al zes loat’n zink’n. Die lei’n als stien’n op de bojem van de Po!’

Maar ondanks de zes boten die als stenen naar de bodem van de Po waren gezonken bleef Giacomo’s droom even groot, en zijn ouders wisten dat arken bouwen het enige was wat een sprankje geluk bracht in het leven van hun zoon, die al somber was geweest in de buik van zijn moeder. En zo veranderde het erf na een paar maanden opnieuw in een scheepswerf met steigers, stapels planken, emmers vol spijkers, trossen, tangen, zagen en rollen veelkleurig meertouw. Te midden van deze chaos van hout en gereedschap zat Giacomo te schaven, te timmeren en naden te dichten. Telkens als hij weer een ark af had, wachtte hij braaf tot de feestdag van de heilige Barbara om hem te water te laten, maar de beschermvrouwe van de schippers kwam hem nooit te hulp en zijn vaartuigen bleven zinken.

Als hij niet op het veld werkte of bezig was aan een nieuwe ark, bracht Giacomo zijn tijd in zijn eentje door. Hij had weinig vrienden en een panische angst voor vrouwen, zodat hij op zijn vijfenveertigste nog nooit een vriendin had gehad. Maar toen kruiste een zigeunerin zijn pad, op een dorpsfeest. Ze was hem al eerder opgevallen: ze was lang, met een lenig lichaam en een dikke bos zwart haar die tot haar middel reikte. Ze liep door Stellata alsof ze de koningin zelf was, in felgekleurde lange rokken en met een heleboel fazantenveren in haar haar, grote ringen aan haar vingers en een stel halskettingen op haar borst. Giacomo was haar altijd uit de weg gegaan, afgeschrikt door haar zelfverzekerdheid, en bovendien vertrouwde hij die vreemdelingen niet. Maar die dag kwam de zigeunerin naar hem toe en keek hem recht in zijn ogen. Toen ze hem aansprak, schrok hij zich wezenloos en probeerde ervandoor te gaan, maar de jonge vrouw greep hem bij de arm. ‘Waar ga je heen? Ik eet je niet op, hoor. Ik wil alleen je toekomst voorspellen.’

‘Lamoar zitt’n. Ik weet al hoe mijn toekomst eruitziet, dat hoeft jij me heus niet te vertellen.’

Hij wilde weglopen, maar zij gaf zich niet gewonnen en pakte zijn handen beet. 'Laat zien. Viollca vergist zich nooit.'

Ze voorspelde zijn toekomst niet. Ze bestudeerde zijn handpalmen, kneep daarna in zijn handen, sperde haar ogen open en deelde hem mee: 'Eindelijk ben je er! Ik wacht al jaren op je.'

Een paar maanden later was Viollca zwanger en trouwden ze, tot groot ongenoegen van beide families.

Er woonden maar een paar honderd mensen in het plaatsje, dat tussen de weg en de rivier lag ingeklemd; een armoedig dorp, maar met een naam die te mooi leek om waar te zijn. ‘Bezaaid met sterren’ betekende hij, maar verder was er weinig dichterbij aan Stellata: een plein met arcaden, een sobere kerk uit de veertiende eeuw, twee fontein en de ruïnes van een oud fort bij de rivier. Weinig mensen wisten dat het dorp een roemrijke geschiedenis had. Vanaf de middeleeuwen was Stellata een strategische verdedigingspost geweest tegen de oprukkende Venetianen en Milanezen, omdat het direct aan de Po lag en op de grens tussen de tegenwoordige Veneto, Lombardije en Emilia-Romagna. Lucrezia Borgia was er op weg naar Mantua verschillende keren door gereisd, en ook had de zoon van Ariosto in Stellata gewoond. Dat laatste wist alleen don Mario, de pastoor, omdat de helft van het dorp analfabeet was en de andere helft hoe dan ook geen idee had dat de beroemde dichter hun onooglijke dorp had vermeld in zang XLIII van zijn *Razende Roeland*:

*Men passeerde 't links gelegen
Melara, Sermide ter rechterzij,
Voorts Ficarolo en Stellata, beide
Waar zich de Po vertakt, elk aan een zijde.*

Aan het begin van de negentiende eeuw was de houten brug tussen Ficarolo en Stellata er nog. Het was een pontonbrug, ge-

maakt van oude houten bootjes die met dikke touwen tegen elkaar waren gesjord, en hij verschilde waarschijnlijk niet veel van de brug die Ariosto al die eeuwen daarvoor had beschreven. Van het fort daarentegen bleef weinig meer over dan een paar door houtrot aangetaste balken, ingezakte daken en alom verspreide schapenkeutels.

De Casadio's woonden net buiten het dorp, in een gehucht dat La Fossa werd genoemd, 'De Gracht', vanwege het kanaal dat dwars door hun land liep en dat de grens vormde tussen de provincies Ferrara en Mantua. Hun huis was een bakstenen gebouw in de kenmerkende stijl van de Povlakte, met een loggia, ruime en lichte kamers en hoge plafonds. Er was een hooischaar, een stal, een erf van aangestampte aarde, een varkenshok en een wijngaard. De muren waren onbeplesierd en voorzien van kleine raampjes met luiken die van mei tot oktober dicht bleven om de vliegen en de warmte buiten te houden.

In dit huis kwam Violca wonen na haar huwelijk met Giacomo. Haar schoonouders hadden de grootste moeite om aan de bizarre gewoonten van hun nieuwe huisgenote te wennen. De zigeunerin van haar kant deed geen enkele toegeving: ze bleef haar veelkleurige rokken dragen en haar kapsel opsmukken met fazantenveren. Iedere ochtend verscheen ze met een oude vijzel en ging ze urenlang aftreksels van kruiden en vreemde wortels zitten brouwen.

Ze gaf zich ook over aan uitgebreide reinigingsrituelen die ieder spoor van onzuiverheid moesten uitwissen.

'We kunnen pas gerust zijn als hier niets meer *marhime* is,' zei ze vaak.

'Mari... watte?' vroeg haar schoonmoeder ontdaan.

Of iets *marhime* was, 'bezoedeld' in de taal van de Roma, werd bepaald door de scheidslijn tussen binnen en buiten. Violca hield de kamers van het huis nauwgezet schoon en op orde, terwijl ze de verantwoordelijkheid voor de stallen en het erf aan de rest van het gezin overliet. In haar ogen was er namelijk geen ergere

vorm van bezoedeling dan afval of dierlijke uitwerpselen aan te moeten raken. Ze werkte nooit op het veld, omdat het voor haar volk taboe was om gewassen te telen; wel bereidde ze alle maaltijden met de grootste zorg, ook al achtte ze slechts een paar dieren geschikt om op te eten of zelfs maar aan te raken. Ze had een afkeer van honden en katten omdat die zichzelf schoonlikten en zodoende onrein waren. Het liefste at ze vlees van stekelvarkens, die ze als de zuiverste dieren beschouwde omdat ze zich vanwege hun stekels niet konden likken.

Een andere vreemde gewoonte van Viollca was dat ze iedere avond een kommetje melk op het trapje voor de deur zette.

‘Wat doe je?’ vroeg Giacomo toen hij haar dat ritueel voor het eerst zag uitvoeren.

‘Het is voor de goede slang,’ antwoordde zij bedaar.

De zigeuners geloofden dat er in de funderingen van ieder huis een goede slang woonde met een witte buik en tanden zonder gif. Volgens hen kroop die slang iedere nacht over de slapende bewoners van het huis, om hen te beschermen en geluk te brengen. Maar als de slang werd gedood, zou een lid van de familie sterven en zouden de overlevenden getroffen worden door een reeks catastrofes. Daarom zette Viollca altijd wat melk voor de deur: als bedankje voor de slang, zodat hij iets te eten zou vinden op zijn nachtelijke omzwervingen.

‘Da’ zigeunerwief is pepelzot!’ klaagden haar schoonouders vaak. Maar tegelijkertijd verheugde het hen hoe de jonge vrouw Giacomo’s leven had veranderd. Hun altijd zo zwaarmoedige zoon stond zich nu iedere ochtend al neuriënd te scheren en ’s nachts bracht hij het gezin in verlegenheid door de niet mis te verstane geluiden die uit zijn slaapkamer kwamen. Uit liefde voor Giacomo leerden ze de merkwaardige gebruiken van hun schoondochter accepteren. En ze moesten toegeven dat Viollca’s geheimzinnige rituelen leken te werken.

‘Ik ben een *drabarno* en iedere *drabarno* weet hoe hij iemand moet genezen,’ verzekerde de zigeunerin hun. ‘Ik weet wat ik

moet doen bij een paard, en voor mensen geldt precies hetzelfde. Als een paard buikpijn krijgt, moet je iemand zoeken die zulke vingers heeft, zie je? Iemand die met het topje van zijn wijsvinger zijn pink kan aanraken. Je raapt het hooi op dat onder het paard ligt en gooit het met die vingers over hem heen. Je gooit het, raapt het weer op en gooit het nog een keer op het paard. Drie keer, en dan is het beter. Maar voor mensen heb ik een vossenkop nodig, alleen de schedel, waaruit je dit brouwsel moet drinken. Hier, pak aan,' zei ze tegen haar schoonvader. 'Uit deze vossenschedel dronken bij ons zelfs kinderen, en we hebben nooit een dokter nodig gehad. En nu hierop kauwen.'

'*Wa hejje d'rin gedoan?*' vroeg hij.

'Een mengsel van mosterdpoeder en het sap van bepaalde wortels die ik ken. Ik maak er balletjes van die u moet slikken voor en na het slapen. Ze zullen het vuur in uw longen blussen. Vooruit, zeg mij na: "Jezus werd geslagen, de joden zaten op zijn borst, God heeft hen verdreven. Op mijn borst zit een duivel. Witte wieven, verjaag hem en stop hem onder een zware steen!"'

'God bestaat niet!' protesteerde de oude man en hij sloeg met zijn vuist op tafel.

'Het kan me niet schelen of u erin gelooft of niet, zolang u het maar opdrinkt,' antwoordde zij onverstoorbaar.

Op de achttiende dag van de derde maand van de nieuwe eeuw werd het enige kind van Giacomo en Violca Casadio geboren: een jongetje van vier kilo, met ravenzwart haar en dezelfde vurige blik als zijn moeder. Nog voor ze het vuil van de bevalling van hem af hadden gewassen, deed hij zijn ogen open en keek met zo'n onderzoekend gezichtje om zich heen dat hij de vroedvrouw de stuipen op het lijf jaagde.

'Heilige Moeder Gods... *Die hèt de oêgen van een aawd menneke!*' riep de vrouw uit.

De boreling huilde niet. Hij draaide zijn hoofdje van links naar rechts en bestudeerde de wereld, geboeid door alle nieuwigheden die hem opeens omringden.

Viollca legde een stukje navelstreng opzij en verduidelijkte: ‘Zodra het droog is, naai ik het in een zakje en hang het om zijn hals. Dat brengt geluk.’

Toen het kind was gewassen, liet ze hem meteen van haar rechterborst drinken, want die kant stond voor waarheid, geluk en het goede. Daarna was het tijd om het kind een naam te geven, en ze kondigde aan: ‘We noemen hem Dollar.’

‘Wat is dat nou voor naam?’ vroeg Giacomo.

‘Ik heb gehoord dat het een munt is. Als we hem zo noemen, zal hij nooit hongerlijden.’

Ook don Mario reageerde sceptisch, al kon hij natuurlijk niet weten dat dit doopsel het begin zou zijn van een eeuwenlange, zinloze strijd van de parochie tegen de extravagante namen die de Casadio's voor hun pasgeborenen zouden kiezen.

‘Geld is de drek van de duivel. In mijn kerk doop ik geen “Dollar”!’ bulderde hij. ‘Jullie moeten een heiligenaam kiezen, die jullie kind zal beschermen en voorspoed zal brengen, anders gebeurt er hier helemaal niets!’

Hij gaf Giacomo en zijn vrouw een boek waarin de namen van alle door de Kerk erkende heiligen stonden, met hun naamdag en een ellenlange lijst mirakels die aan elk van hen werden toegeschreven.

Het echtpaar las niet verder dan de eerste regels. Na Abbondio, Abramo en Abruncolo viel Viollca's blik op Acario: de patroonheilige van de moeilijke karakters, die werd aangeroepen bij krankzinnigheid en die ongelukkige huwelijken en woedeaanvallen voorkwam. Het leek haar een prima heilige en hij had spectaculaire mirakels verricht, zodat ze uiteindelijk zwichtte.

Het kind werd Acario gedoopt, maar zijn hele lange leven kende iedereen hem alleen als ‘Dollar’.

Viollca’s zoon wekte niet alleen de verbazing van de vrouw die hem uit de buik van zijn moeder had gehaald. Het duurde niet lang of de Casadio’s beseften dat hij maar weinig van hun kant van de familie had meegekregen, afgezien misschien van zijn magere lijfje, zijn sloffende tred en de neiging om met zijn hoofd in de wolken te lopen. Voor de rest was het kind de erfgenaam van het mysterieuze universum van zijn moeder. Hij leerde praten nog voor hij kon staan, en het was meteen duidelijk dat hij een onstuitbare spraakwerval was. Spreken was voor Dollar geen behoefte, maar een roeping. Vanaf het moment dat hij ’s ochtends zijn ogen opendeed, begon hij te kwebbelen, met wie dan ook. Als er niemand was, praatte hij in zichzelf.

Ook Viollca had leren spreken voor ze een jaar oud was. De mensen van haar clan hadden gezegd dat ze van de duivel bezeten was en werden bang voor haar. Van Dollar dacht niemand ooit dat hij bezeten was, zelfs de pastoor niet, die in feite erg op het jongetje gesteld raakte en hem na verloop van tijd zelf met zijn godslasterlijke naam aansprak. Nee, bezeten was hij niet. Vreemd, dat wel. Hij kon met dieren praten en net als zijn moeder had hij de gave om ze terug te vinden. Het gebeurde geregeld dat een van de burens bij de Casadio’s aanklopte om hun hulp in te roepen.

‘Viollca, m’n peerd is goan loop’n.’

Dan nam ze Dollar mee naar de oever van de Po, hield hem vlak boven het snelstromende water en bad: ‘O, Nivaseya, bij de zwarte ogen van dit kind, bij zijn zigeunerbloed: waar is het paard? Dit kind is zuiver, zuiver als de zon, als het water en de maan en de melk die vers van de koe komt. Vertel me, Nivaseya, bij de zwarte ogen van mijn zoon: waar is het paard?’

Nog voor de avond was het paard dan weer thuis, of liep zijn baas het zomaar ergens tegen het lijf.

Wat zelfs zijn moeder niet wist, was dat Dollar de stemmen van de doden kon horen. Al toen hij een jaar of vijf was, ging de

jongen naar het kerkhof, waar hij wachtte tot de bezoekers weg waren en vervolgens tussen de graven ging zitten om te luisteren naar wat de zielen van de overledenen elkaar te vertellen hadden. Nooit richtten ze het woord tot hem, ze leken zelfs niet te merken dat hij er was. Maar op een middag beantwoordde de ziel van een meisje zijn gekwebbel. Ze heette Susanna en ze zei dat ze al sinds lang voor zijn geboorte onder de aarde woonde. Vanaf dat moment ging Dollar geregeld bij haar langs.

‘Hoe gaat het, Susanna? Heb je het niet koud daarbeneden?’ vroeg hij een keer.

‘Als het regent, druipt er water in mijn ogen maar dat geeft niet, we voelen toch geen kou of warmte meer. Alleen mis ik de zon wel.’

‘Heb je nooit honger?’

‘Nee, nooit. Maar hé, wat ben jij aan het eten?’

‘Ik heb braambessen geplukt.’

‘O, lekker! Beschrijf eens hoe ze smaken?’

‘Ze smaken... Ze smaken naar braambessen. Hier, proef maar.’

Hij balde zijn vuist en liet het sap van de vruchtjes op de aarde druppelen. Susanna lachte, ook al kon haar tong de zoetheid niet langer proeven. Maar niet alle doden waren zoals zij. Soms waarde over de begraafplaats de ziel van een gekkin rond. Dan begonnen de takken van de bomen opeens heen en weer te zwiepen en stak er zo’n felle wind op dat de cipressen tot bijna op de grond bogen en er populierenblaadjes, bloemen, houtkrullen en zaden van de akkers in het rond wervelden.

‘Waarom schreeuwt ze zo?’ wilde Dollar weten.

‘Dat is Virginia. Ze roept om haar dode baby. Ze heeft zich op de dag van zijn begrafenis van kant gemaakt en ze is hem altijd blijven zoeken.’

Als Virginia’s ziel voorbijkwam, vermengde haar gekrijs zich met het gerommel van donderslagen en het geraas van de wind die stevast op haar jammerkreten volgden.

‘Ik haat deze regen! Hij striemt zo vreselijk! Alle bloemen zijn

verwelkt en mijn jongen huilt... Waar is hij nu? Horen jullie hem?... Hij heeft honger, hij snakt naar mijn melk... Waar is hij? Waar? Waar?...'

Uiteindelijk stierf de bulderende stem weg in de verte. De wind ging liggen, de bomen stonden weer gewoon stil. Dollar bleef sprakeloos staan, nog trillend op zijn benen. Na een tijdje riep hij Susanna in de hoop dat ze hem gerust zou stellen, maar meestal antwoordde zijn vriendinnetje niet; misschien was ze in slaap gevallen. Hij keek omhoog: de hemel was opnieuw strakblauw. Opeens dwarrelde er een zwerm vlinders neer bij zijn voeten. Hun vleugels bedekten de grafstenen onder een felgekleurd tapijt.

Sinds ze met Giacomo was getrouwd had Violca geen contact meer met haar eigen familie. Hoewel de zigeuners zich hadden aangepast aan de plaatselijke gebruiken, waren veel van hen tegen gemengde huwelijken. 'Als je met een *gadjo* trouwt, gaat onze deur op slot voor jou en je kinderen,' had haar vader gewaarschuwd. Zo was het ook gegaan, en zelfs de geboorte van Dollar had de banden niet opnieuw kunnen aanhalen.

Haar liefde voor Giacomo hielp Violca de breuk met haar familie te verdragen. Maar haar zigeunergebruiken wilde ze niet afzweren, ook al zorgden die na verloop van tijd voor onmin binnen het huwelijk. Van Giacomo mocht ze zich zo excentriek kleden als ze maar wilde, maar hij verbood haar om waarzeggerij te bedrijven. Zo kwam het dat Violca, erg tegen haar zin, haar tarotkaarten opborg in een kistje onder in de klerenkast.

De opvoeding van Dollar was een ander twistpunt. Terwijl de Casadio's gesteld waren op gehoorzaamheid en discipline, wilde de zigeunerin dat haar zoon vrij en zelfverzekerd zou opgroeien. Zo mocht hij al vanaf zijn vijfde tot 's avonds laat door het dorp zwerven, en zodra hij zijn hoofd boven water kon houden liet ze hem in zijn eentje in de Po zwemmen.

‘Hij is pas zes! Wil je soms dat hij verdrinkt?’ morde Giacomo.
‘Er zal hem niks overkomen. Ik breng hem vrijheid en moed bij.’

Toen het moment aanbrak dat de jongen naar school moest, probeerde Violca dat te verhinderen. ‘Wat heeft hij daaraan? Hij zal er niet leren hoe hij een man wordt.’

‘Dollar gaat naar school, zoals iedere goede christen. Punt uit,’ zei Giacomo onverzettelijk. En deze keer won hij.

De meningsverschillen brachten het huwelijk nooit in gevaar, maar helaas was de liefde er niet in geslaagd om Giacomo’s diepgewortelde zwaarmoedigheid helemaal te verdrijven. Er was geen kruidenbrouwsel tegen opgewassen, en uiteindelijk ook de toewijding van zijn vrouw en de genegenheid van zijn zoon niet meer. Op een dag kon zelfs de gedachte aan een nieuwe ark hem niet meer opbeuren. Hij sloot zich hele dagen op in huis, zonder een woord te zeggen. Hij hield op met werken, vervolgens met eten, en uiteindelijk met leven.

Vaak schrok Violca ’s nachts wakker en trof hem dan staand naast hun bed aan, lijkbleek, zijn blauwe ogen wijd opengesperd. ‘Goeie god!... Wat voer je daar uit?’ riep ze verschrikt.

‘Ik ga me ophangen aan de kakiboom, dan ben je tenminste van me verlost.’

‘Wat bazel je toch? Kom gauw terug naar bed, straks loop je nog een longontsteking op,’ momperde zij.

Giacomo haalde zijn schouders op. Hij sloeg zijn mantel om zich heen, liep naar buiten en verdween ogenblikkelijk in de mist. Op de dijkweg kwam hij de steurvissers tegen. Die arriveerden voor dag en dauw met handkarren waarin ze hun enorme visnetten voortzeulden. De netten waren soms wel tachtig meter lang en het kostte heel wat moeite om ze in de boten te laden. Giacomo keek toe hoe de mannen zich van de oever afzetten en naar het midden van de rivier roeiden, tot ze door de nacht werden opgeslokt. Als het hun lukte een steur te vangen, zouden er veel armen nodig zijn om hem aan boord te hijsen; een

volwassen exemplaar kon meer dan tweehonderd kilo wegen.

Vanaf de dijk tuurde Giacomo roerloos naar het water, maar in het donker en de mist kon hij niets onderscheiden. Hij hoorde alleen de stemmen van de vissers en het geluid van de netten die in de rivier werden geworpen. Als de vissers geluk hadden, zouden ze een paar steuren vangen en de opbrengst verdelen. Met het geld dat ze voor één vis kregen konden ze hun gezin wekenlang onderhouden.

Tegen de tijd dat de hemel lichter kleurde, ging Giacomo naar huis. Hij schoof stilletjes onder de lakens, om zijn vrouw niet wakker te maken, en bleef nog uren naar de zoldering liggen staren. De vochtvlekken boven zijn hoofd groeiden uit tot monsterlijke bloemen, tot het schijnsel van een bleek zonnetje door de luiken drong. Hij dacht aan de steuren, die wel honderd jaar oud konden worden. Wat deden ze toch al die tijd? Honderd jaar, terwijl hij niet eens wist hoe hij deze dag door moest komen.

Zelfs het gezelschap van zijn zoon bracht geen soelaas. Hij ergerde zich aan het jongetje en kon diens eindeloze gekwebbel niet langer verdragen. *'Koesj! Of ik snij je tong af en laat je hem opeten!'* schreeuwde hij weleens.

Meteen daarna had hij weer spijt van zijn uitbarsting. Hij keek naar de jongen, die op slag stil was gevallen, en drukte hem zo strak tegen zich aan dat het pijn deed. *'Da' was mien sjold,'* zei hij. Vervolgens nam hij hem bij de hand en ging met hem wandelen langs de rivier.

Zonder een woord te zeggen stapten ze naast elkaar voort, met hetzelfde slungelige loopje, hun ogen strak op de grond gericht alsof ze een of andere verborgen schat hoopten te vinden. Ze klauterden van de dijk af tussen de bramen en de vlierstruiken en liepen door het populierenbos naar het broekland, dat in de winter schuilging onder een dunne ijslaag. Dan keek Dollar geboeid naar de kleine voorwerpen die hij door het glinsterende oppervlak zag schemeren: een esdoornblad, een korenaar, een dood visje.

‘Pa, waar slapen de vissen?’

‘Dat weet ik niet. Misschien slapen ze wel nooit. Misschien zijn ze nooit moe.’

Hijzelf daarentegen was te moe om nog door te gaan, en een paar dagen later hing hij zich op. Niet aan de kakiboom achter het huis, zoals hij zo vaak had gedreigd, maar aan een dakbalk in de slaapkamer.

Hij bungelde nog heen en weer toen ze hem vonden. Ze haalden hem naar beneden en legden zijn lichaam op de grote eikenhouten keukentafel. Violca wilde hem met alle geweld zelf afleggen. Ze stuurde iedereen de keuken uit en sloot de deur. Ze waste hem, trok hem zijn donkere trouwkostuum aan en probeerde de sporen van zijn laatste strijd in zijn hals te verdoezelen, net als de treurige uitdrukking op zijn gezicht, die zelfs de dood niet had kunnen uitwissen. In de kamer ernaast hoorde de familie haar snikken en het noodlot vervloeken, lieve woordjes fluisteren en haar man vervolgens uitkafferen omdat hij haar met een opgroeiend kind liet zitten.

‘Waar is Dollar?’ vroeg haar schoonmoeder opeens. In al hun verdriet waren ze de jongen helemaal vergeten. Ze doorzochten het huis van onder tot boven. Ze riepen zijn naam een hele tijd, maar tevergeefs. Toen Violca de keukendeur weer opendeed, vertelden ze haar ongerust dat Dollar verdwenen was. De zigeunerin concentreerde zich, zocht haar zoon tussen haar tollende gedachten en zette toen vastberaden koers naar het kerkhof.

Ze vond Dollar op het graf van een klein meisje. Hij zat in elkaar gedoken, met zijn kin op zijn borst. Hij leek Violca opeens zo klein, alsof hij gekrompen was. Heel even zag ze iets van een oud mannetje in hem.

‘Wat voer je daar uit? Iedereen is doodongerust,’ snauwde ze.

Hij keek haar aan. Zijn ogen waren rood en hij zag er bang uit. Violca knielde voor hem neer en sloeg zonder nog een woord te zeggen haar armen om hem heen.